

La parròquia rural a Catalunya (segles XVIII-XIX, Bisbat de Girona)

Joaquim M. Puigvert i Solà

ADVERTIMENT. La consulta d'aquesta tesi queda condicionada a l'acceptació de les següents condicions d'ús: La difusió d'aquesta tesi per mitjà del servei TDX (www.tesisenxarxa.net) ha estat autoritzada pels titulars dels drets de propietat intel·lectual únicament per a usos privats emmarcats en activitats d'investigació i docència. No s'autoritza la seva reproducció amb finalitats de lucre ni la seva difusió i posada a disposició des d'un lloc aliè al servei TDX. No s'autoritza la presentació del seu contingut en una finestra o marc aliè a TDX (framing). Aquesta reserva de drets afecta tant al resum de presentació de la tesi com als seus continguts. En la utilització o cita de parts de la tesi és obligat indicar el nom de la persona autora.

ADVERTENCIA. La consulta de esta tesis queda condicionada a la aceptación de las siguientes condiciones de uso: La difusión de esta tesis por medio del servicio TDR (www.tesisenred.net) ha sido autorizada por los titulares de los derechos de propiedad intelectual únicamente para usos privados enmarcados en actividades de investigación y docencia. No se autoriza su reproducción con finalidades de lucro ni su difusión y puesta a disposición desde un sitio ajeno al servicio TDR. No se autoriza la presentación de su contenido en una ventana o marco ajeno a TDR (framing). Esta reserva de derechos afecta tanto al resumen de presentación de la tesis como a sus contenidos. En la utilización o cita de partes de la tesis es obligado indicar el nombre de la persona autora.

WARNING. On having consulted this thesis you're accepting the following use conditions: Spreading this thesis by the TDX (www.tesisenxarxa.net) service has been authorized by the titular of the intellectual property rights only for private uses placed in investigation and teaching activities. Reproduction with lucrative aims is not authorized neither its spreading and availability from a site foreign to the TDX service. Introducing its content in a window or frame foreign to the TDX service is not authorized (framing). This rights affect to the presentation summary of the thesis as well as to its contents. In the using or citation of parts of the thesis it's obliged to indicate the name of the author.

TESI DOCTORAL

LA PARROQUIA RURAL A CATALUNYA

(segles XVIII-XIX, Bisbat de Girona)

Dirigida pel Dr. Emili Giralt

JOAQUIM M. PUÍVERT¹ i SOLÀ

octubre del 1990

FACULTAT DE GEOGRAFIA I HISTÒRIA - UNIVERSITAT DE BARCELONA

(1).- A.P.V., Llibre d'obra, 1711...s.f. Són molt escassos els treballs històrics que utilitzen els llibres d'obrerries o fàbriques parroquials com a font documental principal o específica; sobre les possibilitats que ofereix a l'historiador només coneixem el treball pioner de CONSTANT (1938), referent a obrerries franceses i el de CHENEY (1938) sobre obrerries britàniques. Pel que fa a Espanya, existeix el treball de CASTRO (1975), que seguint les petjades de Gonzalo ANES (1970:334) utilitza els llibres de fàbrica per esbrinar, a partir de les dades del novè decimal de la fàbrica d'una parròquia de Tierra de Campos, la producció agrària en els segles XVI i XVII; aquest autor fa, tanmateix, una presentació força global de les possibilitats de la font per a l'estudi del funcionament i administració d'una església parroquial i per a la història de l'art, tot anunciant el seu desig de fer-ne un estudi global sota la direcció del professor Gonzalo Nieto del CSIC de Madrid (al que he d'agrair haver-me informat que les recerques anunciades per Castro no s'havien portat a terme). Pel que fa a Catalunya, només existeixen referències als llibres d'obra a les monografies d'història local i d'història de l'art (d'on es manleven dades sobre els contractes d'obres a realitzar a les esglésies); ha estat Antoni MAYANS, en el seu modèlic treball sobre els arxius parroquials i municipals de La Garrotxa (1987:33-34) el primer historiador i arxiver que ha reconegut el desconeixement que hi ha sobre aquesta font, tot afirmant les seves possibilitats per a la història econòmica (preus, producció, rendiments, comptabilitats...) i per a la història de l'art. I amb la nostra recerca esperem contribuir a ampliar-ne els possibles usos, mostrant que pot servir, també : a/ per a estudiar les estructures parroquials i les seves funcions en la seva vessant administrativa i "microeconòmica" (per entendre's , els llibres d'obra, al registrar els ingressos i les despeses de l'obrerria, són per a una parròquia el que són els llibres de clavaria per a un municipi o els llibres de comptabilitat per a una casa de pagès); b/ i a través dels noms (i sovint , també, la categoria sòcio-professional) dels que detenten el càrrec d'obrer (dades que se solien registrar en aquesta documentació) es poden obtenir informacions molt qualitatives sobre la configuració de l'estructura social i del poder dins una comunitat rural, que poden complementar les que ofereixem fonts , ja més conegudes i treballades , com són els capbreus i el cadastre setcentista, més útils a l'hora d'esbrinar l'estructura agrària. Tot sembla indicar -nosaltres més endavant ho demostrarem a partir del llibre d'Obra de Vilobí d'Onyar- que els llibres d'obra de moltes parròquies catalanes permeten esbrinar amb força claredat la composició social d'aquesta institució, superant força les limitacions documentals que la professora Carla RUSSO (1984a: 232) ha constatat a l'hora d'esbrinar la composició social de de les obrerries a la diòcesi de Nàpols.

(2).- Així es pot llegir a la visita pastoral efectuada a Tossa (de Mar) l'any 1661: "item, per evitar las annuals dificultats tenien lo Rector de dita iglésia y los parroquians de fer lo

gastp annal predicador de la caresma, si tenia obligació, o, no, anal qual, ab bon enteniment de totas parts ha ordenat que lo Rector li fassa lo gasto y que la universitat li done d'adjutori sis lliures cada any de moneda de plata" (A.D.G., P 102, f.66). També a Cassà de La Selva (1661) el salari anava a càrrec de la vila (A.D.G., P 102, f.44 r.). Sobre la tipologia de finançament de les prèdiques extraordinàries, vegi's PUIGVERT (1988:47).

(3).- Vegi's MARQUÈS (1978; 1978a) i PLADEVALL-PONS GURI (1967).

(4).- Vegi's MARQUÈS (1988).

(5).- PONTICH, Miquel: Nos... Miquel Pontich... Girona, 15-I-1689.

(6).- TAVERNER, Josep de: Per lo bon govern..., p.34.

(7).- Sobre la indústria de la cera, vegi's el treball sobre el cas de Torroella, de Josep VERT (1987).

(8).- Vegi's les observacions que fan sobre els menestrals de la regió de Girona, GIFRE (1987) i CONGOST (1988). A més de les feines de caràcter ordinari que generava el temple, caldria considerar, també les de caràcter extraordinari. Així, per exemple, mentres es construïa la nova església a Vilobí d'Onyar al llarg de la segona meitat del segle XVIII en els llibres d'obra apareixen anotats els salaris per jornals de paleta que rebien en Blanc, Palahí, Sabater, Gispert, Ribas, noms que corresponen a petites cases de pagès del mateix poble (A.P.V., Llibre d'Obra, 1711..., s.f.).

(9).- de la consuetud del prevere sagristà Joan Calderó, editada per PUIGVERT (1986: 241).

(10).- Per una visió general del projecte de reestructuració parroquial a Espanya a rel del Concordat del 1851, vegi's CALLAHAN (1989: 205-218). Les respostes i els informes enviats pels rectors a la cúria gironina es guarden a l'A.D.G., secció Arreglo Parroquial, en 10 lligalls, classificats per arxiprestats. Aquesta és una font molt poc utilitzada; a nosaltres ens ha estat coneguda a partir de les notícies presents en els treballs monogràfics de MARQUÈS (1978, 1978a); de les seves possibilitats, al llarg d'aquest estudi es donaran prou mostres.

(11).- Circular del Vicari General del Bisbat de Girona a tots els rectors de la diòcesi (20-XII-1855), Capítol 1, punt 3.

(12).- A.D.G., Arreglo Parroquial, 1855, (arx. Olot), s.f.

(13).- A.D.G., Arreglo Parroquial, 1855, (arx. Olot), s.f.

(14).- A.D.G., Arreglo Parroquial, 1855, (arx. Olot), s.f.

(15).- A.D.G., Arreglo Parroquial, 1855, (arx. La Bisbal), s.f.

- (16).- A.D.G., Arreglo Parroquial, 1855, (arx. La Bisbal), s.f.
- (17).- A.D.G., Arreglo Parroquial, 1855, (arx. Sta. Coloma), s.f.
- (18).- constitució sinodal citada per MERINO, Antolín; CANAL, José: España Sagrada, vol. XLIV, p.135.
- (19).- A.D.G., P 103, f. 9 r.
- (20).- A.D.G., P 103, f. 112v.
- (21).- A.D.G., P 102, f. 151v.
- (22).- A.D.G., P 113, f.141r-143v (Sadernes); f. 38-39 (Capsec); f. 40r-42v (S. Salvador de Bianya); f. 32r-33r (Pera); f. 39r.-40r (Clot); f.111 (Armadàs).
- (23).- A.D.G., P 113, f.39r-40r.
- (24).- A.D.G., P 113, f. 111.
- (25).- A.P.V., Llibre d'Obra, 1514...., s.f.; Llibre d'Obra, 1711...., s.f.
- (26).- A.D.G., P 102 (1661), f.208.
- (27).- A.D.G., P 103, f. 147v.
- (28).- A.P.V., Llibre d'Obra, 1514...., s.f.
- (29).- Absentisme que es deuria incrementar al llarg del segle XVII i que hem comprovat comparant els 22 masos de Vilobí, que segons el cadastre del 1716 (estudiat per MARQUÈS, 1989:145-155) estaven sota règim de parceria amb la nòmina de combregants del 1601, feta "casa per casa" (A.P.V., interquetat a Llibre d'òbits, 1595-1624, f. 137-139 - vegi's l'apèndix 1-); de la comparació es dedueix que 19 d'aquests 22 masos sota règim de parceria el 1716 el 1601 eren menats pels seus respectius amos (aquesta és la categoria que se'ls dóna a la nòmina de combregants): es tractava de Can Alrà, Artau, Barceló, Bosch, Cavaller, Ferrer Pagès, Gras, Gener, Oliva, Onyar, Palau, Pasqual, Riquer, Rodor, Roure, Selva, Serra, Vivoles i Vilabona. En els 3 restants al 1601 ja hi residien masovers: es tracta del Castell on hi residia el "majordom" (val a dir que a les nòmines dels anys 1595 i 1597 hi registren la residència del senyor Joan Olmera de Bianya i d'Helena de Cruilles, senyora del Castell de Vilobí), de Ca L'Estany i de Can Freu. Sobre el traspàs dels censos de l'obra dels amos als masovers, hem localitzat el plet que els obrers i rector de Vilobí el 1789 interposaren als tribunals contra el parcer Pere Calubret, del maç Gras [mas que el 1717-18 tenia 30 vessanes de terra cultiva, 11 de bosc, 4 bous, 3 eugues, 8 porcs, 19 ovelles i 18 anyells -MARQUÈS, 1989-1 per no pagar les 3 mesures de blat "de la que de tiempo antiguo conserva dicha obra, que todos los años en su devido término el manso Gras"]

[amb Can Valentí el seu molí inclòs] que cultiva a parceria está obligado hacer y prestar a aquella"; el parcer es defensà dient que aquella no era una obligació que se li havia imposat quan l'amo de Can Gras li feu l'arrendament; tanmateix, cedí a les pressions dels obrers hi hagué concòrdia (A.P.V., Lligall de plets, 1732-1834, s.f.). Els censos de blat de l'obreria també els podien traspassar els senyors útils als seus subemfiteutes com a una obligació més -juntament amb el cadastre, censos al senyor eminent, etc- (es pot veure un exemple de les darrerries del segle XVIII de Maçanet de La Selva a TALLER D'HISTÒRIA (1988:28)).

(30).- A.D.G., P 113, f.80r. (S.Cristòfol Les Fonts); P 123, f.94v-95r. (S.Iscle de Colltort).

(31).- A.P.V., Llibre d'Obra 1711..., s.f.

(32).- Es poden resseguir alguns exemples a BRUTAILS (1904).

(33).- A.D.G., P 123, f. 416r.

(34).- A.D.P.O., G 735.

(35).- vegi's BRUTAILS (1904: 433).

(36).- vegi's VILAR (1975, III: 152).

(37).- ZAMORA, Francisco de: Diario de los viajes..., p. 389.

(37 bis).- A.H.N., lligall nº 7.090, 1, f. 101-107 (reproduït a l'apèndix 16).

(38).- Es poden consultar els treballs de CAPEL, Horacio: "Una actividad desaparecida de las montañas mediterráneas: el comercio de la nieve", Revista de Geografía, IV, nº 1 (1970), pp. 5-40; MATAS, Josep: "Notícies sobre un negoci força rodó: els pous de glaç", V Marxa de l'Arboç, La Bisbal, 1981; AMIGÓ: Les neveres pre-industrials en el Camp de Tarragona, Centre de Lectura de Reus, 1987. També es poden trobar altres dades a MATAS (1986:84-85) i TALLER D'HISTÒRIA (1988: 65-66).

(39).- Dades tretes de l'inventari de BRUTAILS (1904).

(40).- Dades tretes de l'inventari de BRUTAILS (1904).

(41).- A.D.P.O., G 830.

(42).- La Reina, muy reverendos en Cristo Padres Arzobispos... (Reial Cédula, 3-I-1854), base 26, nº 11.

(43).- A.D.G., P 113, f. 15r.-26r.

(44).- Es pot consultar el treball de dret parroquial de REGATILLO (1951: 448-450).

- (45).- A.H.N, lligall nº 7090,1, f.101-107.
- (46).- A.D.G., P 123, f.387v-388r.
- (47).- A.D.G., P 113, f.124r.
- (48).- Constaten resistències a pagar el dret de sepultura les actes de visita pastoral (A.D.G.) de Sant Feliu de Buixalleu el 1716, on no es cobren els drets de cera dels enterraments de cossos i albats (P 113, f. 12); de Torroella de Fluvià el 1719 (P 113, f.124 r.) i Cadaqués, també el 1719, on es deuen drets d'antorxes i funeràries a l'obreria (P 113, f.218 r.)
- (49).- A.D.G., P 113, f. 80 r-101r.
- (50).- A.D.G., P 123, f.99. A voltes, els obrers demanaven als marmessors dels rectors difunts que restituïssin amb els seus béns a l'obreria la roba manllevada pel rector; aquest és el cas de Padret on els obrers havien entregat una alba al morir el rector Dr. Sala, i en ocasió de la visita pastoral del 1740 reivindicaren al seu marmessor reverend Honorat Miquel, que fes fer una alba dels béns de l'esmentat rector (A.D.G., P 123, f.387r).
- (51).- Lib.I Tit. I, ley VIII.
- (52).- A.D.G., P 113, f.130v.
- (53).- A.D.G., P 123, f. 206v-207r.
- (54).- A.D.G., P 123, f. 79v-80r.
- (55).- A.D.G., P 113, f. 10r-12v. Es poden contemplar bones col·leccions de bacins (de plata o d'aram) en el museus, entre d'altres, de la Catedral de Tarragona, l'Episcopal de Vic, el d'Art de Girona i el Museu Etnogràfic de Ripoll; i alguns testimonis gràfics a Joaquim M. Puigvert (1986).
- (56).- Entorn als conflictes per patronatge baronial de rectories, fos o no aquest legal, (especialment usurpació de rendes rectorals, col·locació de parents, absentisme dels rectors, i arrendament de les rectories) vegi's el cas de Sentmenat (1593) detallat per Eva SERRA (1988: 115-132) i les referències que aporta Xavier TORRES (1986).
- (57).- Dades elaborades a partir dels lligalls de l'Arreglo Parroquial (1855), de l' A.D.G.
- (58).- A.D.G., Arreglo Parroquial, 1855, (arx.Figueres), s.f.
- (59).- A.D.G., Arreglo Parroquial, 1855 (arx. Girona), s.f.
- (60).- A.D.G., Arreglo Parroquial, 1855 (arx.Girona), s.f.

- (61).- A.D.G., Arreglo Parroquial, 1855 (arx.Olot), s.f.
- (62).- A.D.G., Arreglo Parroquial, 1855 (arx.Olot), s.f.
- (63).- ZAMORA, Francisco de : Diario de los viajes hechos en Cataluña, p.325; Vegi's, també, CAMPS i ARBOIX (1973: 316-317).
- (64).- A.D.G., Arreglo Parroquial, 1855 (arx.Olot), s.f.
- (65).- A.D.G., Arreglo Parroquial, 1855 (arx. Olot), s.f.
- (66).- Dades procedents del fons de l'A.D.G., C 94; m'han estat facilitades per Rosa Congost.
- (66bis).- Camps i Arboix (1973:317) sobre l'assistència als pobres del Noguier estant diu: " hi havia un edifici exprés per a dormir-hi els vianants durant la nit; tres vegades per setmana, des de Tots Sants a Sant Joan de juny [observi's que aquest període va des de la fi de les veremes fins a l'època de la segal], es repartia pa entre els mendicants que hi anaven; per als funerals de Pere Noguier i de Rocafiguera assistiren a la caritat cosa d'un tres mil persones i calgué la presència dels Mossos d'Esquadra de Besalú per mantenir l'ordre". El mateix autor també aporta d'altres exemples referents a d'altres grans pagesies: El Mas Llussà de Santpedor, el 1692 fundà un hospici a càrrec de frares franciscans (1973: 140); a Can Puigcercós de Borredà s'acollia als pobres per Nadal (1973:69); a Ca n'Huguet de Vilallonga de Ter els captaires del rodal cantaven: "A Ca N'Huguet de Vallvigil donen faves els divendres, de farina quatre plats i de pa una galant llesca" (1973:98). També recullen exemples d'assistència als pobres de les masies estant Joan Amades (1982:59-60) i Andrés Barrera (1990). És important destacar com el bisbe de Girona Tomàs de Lorenzana el 1780 a l'hora de cercar almoines per a finançar el nou hospici de Girona -responent a la idea de "tancar" els pobres de solemnitat i aplicar-los en el treball, diferenciant-los dels "falsos pobres"-recull d'alguna manera aquesta pràctica anomenant per a totes les parròquies "protectors de pobres" que no són altres que els representants de pagesia benestant i/o dels hisendats gironins (a Segueró, per exemple, recau el càrrec a la família Noguier; vegi's la relació completa de "protectors de pobres" a l'apèndix 15). Ens cal un treball sobre l'assistència i la caritat als pobres de caràcter ordinari en el món rural català durant l'Antic Règim; aquest és un tema que fins ara únicament s'ha estudiat a partir de les institucions d'assistència urbanes com pies almoines, convents, hospitals i hospicis (vegi's, per exemple, el treball de Montserrat Carbonell -1984-), o concentrant l'atenció en les migracions del camp a la ciutat en moments extraordinaris de penúria (vegi's la descripció que fa Pierre Vilar de la crisi alimentària del 1764 a Catalunya dins l'Espanya Moderna, vols. II i III). Aquest estudi hauria de tenir en compte: a/ els petits hospitals -regentats per universitats i obrieres-; b/ el paper dels rectors, que per prescripció tridentina havien de ser els "protectors dels

pobres" de la seva parròquia;c/ les almoines o "ofrenes" públiques de pa fetes per institucions parroquials -bacins d'ànimes, confraries diverses...- [un exemple del 1763 es pot veure a Puigvert (1986: 160-162); en el capítol sobre les confraries se n'ofriran d'altres exemples] ;d/ les almoines fetes per famílies benestants de la comunitat rural com els exemples que recullen Camps i Arboix, Joan Amades o Andrés Barrera ;e/ els banquets d'honres fúnebres que es feien a les cases rurals on solien assistir, segons testimoni de la consuetud de Riudellots del 1763 "personas pobres del dol o vehinat" (vegi's exemples del segle XVIII a PUIGVERT, 1986: 158-159);f/ els banquets de festes majors que podien servir, aprofitant l'avinentesa de la reunió de parents "per a proveir ab llurs ofertes e donacions, o en casar les filles dels freturosos o en altres concurrences" [segons carta reial de Ferran II del 7-VII-1487 reproduïda per Duran i Sanpere (1973:18-19)];g/ les causes pies per donzelles pobres maridar, que tal com ha constatat Llorenç Ferrer eren institucions fundades "pels 'benemèrits' rics per salvar el darrer graó de la cadena i contribuir a la reproducció de la petita pagesia tan necessària, ja que era la font principal de generació de renda" (FERRER, 1986: 94); h/ les causes pies amb objecte de prestar blat per a poder sembrar, com la que fundà la família Fornaguera d'Arenys de Mar el 1574 (MARQUÈS, 1988: 520-521), a més de les botigues de blat en mans d'universitats, obreries o confraries, ja esmentades.

Els pocs historiadors que recentment han incidit sobre el tema de la caritat en el món rural català han estat Núria Sales (1987:58) i Ignasi Terradas (1984:121-122); aquest darrer ha donat a conèixer el testament de Miquel Santamaria de Serrateix (1814), document molt significatiu perquè no tan sols esmenta el llegat que es fa als pobres (8 quarteres de blat i tots els diners que li deguin el dia de la mort), sinó que concreta i defineix a quins pobres va dirigit: "entenc per pobres tots aquells que entre any ells o sa família deuen de captar per viure, encara que sia poc temps". Com ha dit Terradas l'hereu Santamaria no ajuda als "pobres de solemnitat", desconeguts i allunyats, sinó als que coneix -que cal suposar molts d'ells serien jornalers, artigaires, petits masovers o petits emfiteutes, en dificultats per una mala anyada, la mort o l'enfermetat d'un familiar, del bestiar... - responnent a un concepte de caritat, segons Terradas "propi d'un sentit del món, de la pròpia comunitat, del mateix poble" (1984: 121-122). A la pastoral del bisbe Lorenzana de Girona sobre l'hospici (1780), també es fa referència a la caritat ordinària feta pels hisendats o pagesia benestant: "Yo he corrido el Obispado ya dos veces [afirma el bisbe], y se las muchas limosnas que hacen los hacendados y pageses en sus casas, contentariame con que cada uno contribuyese al Hospicio con la mitad del grano o dinero que reparte en ella, y me obligo a no dexar mendigo, que no recoja en los hospicios de él. La otra mitad que reparten, puede servirles para el socorro de aquellas necesidades, que indispensablemente habrá en cada pueblo, porque no todos los pobres, o que tienen necesidad, se han de recoger en el hospicio. El pobre labrador o jornalero, que no le alcanzó la cosecha, o

por la esterilidad del año , o por sus enfermedades es necesitado y acreedor al socorro , y estos no deben recogerse en el Hospicio: la viudas que trabajan lo que pueden, y no les alcanza, pero nunca se han dado a mendigar, tampoco son de Hospicio; los niños cuyos padres pueden darles sustento y habitación, pero no tienen para manetenerles a oficio, tampoco deben recogerse en el Hospicio..." (LORENZANA, Tomas de : Nos don Thomàs de Lorenzana..., Gerona, 21-IX-1780, pp.36-37). I la pagesia benestant deuria ser més partidària d'ajudar als necessitats de la seva parròquia, ja que el mateix bisbe de Lorenzana al cap de poc temps de la seva pastoral constatava les escasses almoines que arribaven a Girona per al nou hospici trameses pels rectors i protectors de pobres: "las relaciones que nos van llegando de los párrocos, son de muy poca substancia. Bien comprendemos que la falta o demanda de limosnas no fue en el tiempo más oportuno; porque ya estaba recogida la cosecha; pero con todo extrañamos mucho la cortedad de ellas (...) sin embargo de nuestras palabras aun se recelan muchos, de que pueda inducirles obligación su misma liberalidad" (LORENZANA, Tomás de: Nos Don Thomas de Lorenzana..., Gerona, 12-XII-1780, pp.4-5). El mateix bisbe el 1781 ordenà que els rectors i els batlles o alcaldes de les poblacions del Bisbat establissin "juntas de caritat", seguint el model de la que funcionava a la ciutat de Girona, amb la finalitat d'ajudar el veí que "la piedra le arruinó la cosecha, que la enfermedad le reduxo a miseria, ó que la mortandad del ganado le imposibilitó la sementera y su trabajo; todos estos tienen derecho a que les miren con compasión sus vecinos y les sostengan en sus calamidades" (LORENZANA, Tomas de: Nos Don Thomas de Lorenzana..., Gerona, 8-IV-1781, p.10). En definitiva, a partir dels casos descrits o de les línies de recerca anunciades, sembla que seria important estudiar els mecanismes de caritat ordinaris a l'interior de les comunitats rurals i de les parròquies, ja que una estructura social diferenciada no s'explica només per un repartiment desigual de la terra i de la renda, sinó , també, pels mecanismes de protecció, "clientelisme" i integració social que genera i que contribueixen a perpetuar-la. Si s'estudiés la caritat, no com a tema aïllat, sinó en relació als masos i a l'estructura social diferenciada de la comunitat rural, tal vegada es copsaria el seu paper com un instrument complementari de fixació d'una força de treball barata als seus entorns (els casos descrits, ens semblen força convincents, si més no, per a recolzar la hipòtesi) tal com esdevingué a Anglaterra amb la "lleï de pobres", i especialment d'ençà l'Acta de Residència del 1662 que ajudà considerablement a garantir dins els límits parroquials un fons local de mà d'obra (vegi's HOBBSAWM-RUDÉ, 1985:54-56). A la regió de Girona és cert que fou el subestabliment emfitèutic, al traspasar el domini útil d'un petit tros de terra a petits menestrals en els segles XVIII i XIX, la millor eina jurídica per part dels propietaris "per estabilitzar la mà d'obra rural" (CONGOST, 1988: 397). Caldria, però, contemplar altres vies i camins complementaris , no restringides únicament a les relacions de producció; la caritat dels hisendats i els rectors dins el marc parroquial, podria ser-ne una d'elles. Sobre el tema de la caritat, a més del treball de Montserrat

Carbonell (1984), són d' utilitat els estudis de Callahan (1978) i Stuart Woolf (1989).

(67).- A.D.G., Arreglo Parroquial, 1855 (Arx. Arenys de Mar), s.f.

(68).- A.D.G., Arreglo Parroquial, 1855 (Arx. Olot), s.f.

(69).- A.D.G., Arreglo Parroquial, 1855 (Arx.Olot), s.f. Josep M. Marquès (1989a: 504) ha palesat que els últims beneficis instituïts, a partir de la documentació treballada per ell, en el Bisbat de Girona a iniciativa d'un grup foren els fets per l'Ajuntament de Lloret de Mar (1803) i Santa Coloma de Farners (1805), de resident d'ànimes, fets en oposició a les seves respectives comunitats de preveres.

(70).- per exemple, la fundació feta per Maria Joher el 1717 a Riudellots de La Selva, de 5 lliures de pensió, destinada a resar el rosari durant tots els dies d'advent i quaresma (PUIGVERT, 1986: 131).

(71).- per exemple, la fundació feta per Magdalena Calderó el 1643, dotada amb 100 lliures, amb la funció que es cantessin vespres un dies determinats de l'any a l'església parroquial de Riudellots. Els Calderó, eren uns importants hisendats del mateix poble, amb el títol de ciutadans honrats -documentat ja en el 1704-, que el 1730 disposaven de tres masos i un molí fariner, amb una extensió de terres superior a les 344 vessanes; el 1728 obtingué la sagristia curada del mateix poble el reverend Joan Calderó, fadristerne de la mateixa família [vegi's Joaquim M. Puigvert (1986: 58; 129-130); les dades socio-econòmiques de la família Calderó, procedeixen d'un treball de Joan Boadas allà citat].

(72).- per exemple, la fundació feta per Maria Fàbregas de Riudellots la Selva el 1687, que assegurava una renda de 10 lliures anuals per al predicador extraordinari de quaresma; fundació complementada el 1735 amb la realitzada, amb la finalitat d'augmentar en 15 lliures més la dotació anual del predicador, pel domer Miquel Santrich (PUIGVERT, 1986:130-131).

(73).- per exemple, la que fundà el senyor Lluís de Queralt, a Santa Coloma de Queralt, documentada el 1622, per tal que els veïns preguessin pels que estaven en pecat mortal (SEGURA, 1879: 243).

(74).- Com la fundació feta pel rector, Peira La Font, de La Vola, a favor de la capella del Roser que havia fet construir el 1610 (VILA, Anton: "Mossen Peyra, Rector de la Vola...", pp.423-424).

(75).- A Vilafranca, per exemple, els caputxins tenien obligació de missionar quinquennalment per la fundació feta per Raimon de Molina (BADA, 1986: 155); a Prats de Molló el 1642, després d'"un jubilé qui dura quinze jours" a càrrec d'un jesuïta, el reverend

sagristà , Llorens Llongart, vengué un censal de pensió de 5 ducats (o 20 lliures) i de propietat 100 ducats a la universitat de la mateixa vila amb la finalitat que amb les les pensions caigudes "de set en set anys" "los senyors consols han de fer venir a la present vila (. . . .) dos pares de la Companyia de Jesús per fer la missió en dita vila y explicar lo sagrat evangeli y ensenyar la doctrina cristiana lo temps que estaran en esta vila, y de ditas pensions han de pagar los tres còsols los gastos faran dits parae de la Companyia tant del venir com per tornarssen y lo temps que estaran en dita vila, y los han de fer anar a cercar a Perpinyà o a Gerona o a Barcelona o a Manresa o a Urgell, y han de smerçar dits senyors còsols deu lliures per premis per los xichs (enfants), çò és sants y imatges. . ." [citat per Josep Gibrat (1924: 87)]; a Perpinyà l'any 1684 els caputxins arribaren a recollir en almoines el capital de 2.000 lliures que es destinaren a la fundació perpètua d'una missió a celebrar cada set anys durant sis o set setmanes amb la intervenció de 15 religiosos, assegurada per una renda de 450 lliures, fruit de l'acumulació de set pensions anuals de 50 lliures cadascuna (COLOMER, 1975: 78-79). Caldria contemplar aquestes missions, en doble direcció: com una via de penetració de les ordres religioses posttridentines -i amb elles la Contrareforma- en el món rural -com també ho farien a través de les confraries com veurem més endavant- i com un mecanisme més per a dotar-les. Sobre les missions interiors a la Catalunya "moderna" cal tenir en compte el destacat paper que tingué el monestir d'Escornalbou, concedit el 1686 als franciscans observants per obrir un Seminari-Col·legi de Missions, per a formar missioners dels quals bens pocs anaren a Amèrica i la major part d'ells es dedicaren a predicar i "missionar" per terres de Catalunya, Aragó i València; fou un frare d'Escornalbou, Josep Baucells, l'autor de l'obra en català Font Mystica (1704) de gran difusió i sovint reeditada al llarg del set-cets (AGUILÓ, 1977: 245-246) [sobre les missions dels freres d'Escornalbou es poden consultar els estudis d' Eduard Toda (1926:109-122) i Jesus Jaén (s.d.)]. Sobre les predicacions dels caputxins d'ençà que arribessin a Barcelona l'any 1569 i a partir d'allí obrissin nous convents [una cronologia i geografia de llur expansió es pot consultar a Anales de Cataluña. . . de Feliu de la Peña (1709), pp.206-229] arreu del Principat i els Comtats, sovint cridats i finançats per les mateixes viles i ciutats, es poden consultar els treballs de Gabriel Castellà (1924), Basili de Rubí (1978) i Pere Cardona (s.d.). A més dels caputxins, jesuïtes i els franciscans d'Escornalbou, cal afegir la Congregació de la Missió (fundada a França per Vicenç de Paül, el 1625) establerta a Barcelona el 1703 a petició del bisbe per a "instruir en la doctrina cristyana y predicar als rústics" [de l'edicta del bisbe Benet de Sala del 15-XI-1704 citat per Marià Aguiló (1977:111)]. Per una visió general europea de les "missions interiors" durant la Contrareforma són útils els treballs de Jean Delumeau (1973:233-237), Mezzadri (1979), Roberto Rusconi (1981) i les referències que donen Martínez Shaw (1984) i Joan Prat (1983).

(76). Els hereus d'Antoni Rovirola de Riudellots de La Selva, el 1763 pagaven anualment 12 lliures de pensió per a celebrar l'octava de Corpus (PUIGVERT, 1986: 134).

(77).- A la ciutat de Girona, el 1680 , fou un canonge que realitzà un llegat amb l'objectiu de crear una cobla de ministrers integrada per dues xeremies, una tenora i un fiscorn per acompanyar el viàtic als malalts [en donen notícies' els treballs d'Enric Claudi Girbal (1887:353-356) i J. Gibert (1946: 109)].

(78).- Recentment, Josep M. Marquès (1987:511) ha destacat un nombre considerable de causes pies destinades a dotar mestres de minyons, a càrrec de diverses famílies: " així ho feren a Olot, els 1568, Ferrussola; a Verges, el 1591, Poch; a Castellfollit, el 1638, Berengari; a Jafre, a l'escola de l'ermita de Font Santa, Quer, el 1685; a Sant Esteve de Bas, Fluvià el 1707; a la Cellera, el 1725, Vila; a Breda, el 1742, Costa; a Cassà, el 1772, Xiberta; a Colomers, el 1776, amb dotació de mestre i mestressa, Quintana; a Castell d'Aro, el 1791, Rosselló, i a Cadaqués, el 1849, Escofet. Podríem afegir-hi la causa dotada per Masoller a Santa Coloma el 1569, que assenyalava una quantitat per l'assistència del mestre i 30 pàrvuls a determinats actes de culte, i la que instituí Closells a la Bisbal, el 1770, a fi de finançar l'ensenyament de catecisme per part del mestre. Al principi dels. XVIII hom estableix sous de 15 lliures per als mestres; al final , en canvi, el sou és de 90 lliures". És important destacar com el mestre durant la Contrareforma era un col.laborador important del rector en l'adoctrinament de la població (en el capítol sobre els rectors, en veurem més d'un exemple); des de l'episcopat podia fomentar-se l'obertura d'estudis de minyons: a Vilallonga de Ter el 1717 el visitador manà al comú conduir mestre: "Item, atenent y considerant que los cònsols y consell del present lloch estan obligats en donar certa quantitat pera que en dit poble se puga mantenir mestre per la ensenyansa y educació de las criaturas y vuy en die se troba molt stablerta la ignorància i poca educació de aquellas per trobar-se dit poble sens mestre. Per ço mana als dits cònsols y concell que per desterrar dita ignorància dins dos mesos del dia de la publicació de las presents conduhescan mestre en dit lloch lo que complirà en subsidi d'excomunicació major" (A.D.G., P 113, f. 9v.). Sobre les escoles a la regió de Girona el segle XVIII vegeu els treballs de Josep M. Marquès (1979) i Salomó Marquès (1985).

(79).- vegeu, Josep M. Marquès (1987).

(80).- A.D.G., Arreglo Parroquial , 1855 (Ar.Arenys de Mar), s.f.

(81).- A.D.G., Arreglo Parroquial, 1855 (Ar.Sta, Coloma), s.f.

(82).- A.D.G., Arreglo Parroquial, 1855 (Ar.Figueres), s.f.

(83).- A.D.G., Arreglo Parroquial, 1855 (Ar.Arenys de Mar i La Bisbal), s.f.

(84).- Totes les dades des d'ara citades procedeixen de l'A.D.G., Arreglo Parroquial, 1855 (varis lligalls, s.f.).

(85).- Josep M. Marquès en el seu estudi sobre Avinyonet de Puigventós, parròquia de l'Alt Empordà (1978:47), ha documentat que la seva obreria aplegava per les cases censos d'ordi (1557); al segle XVII, diu, "els conreus anaren evolucionant, de manera que es sembrava menys ordi i augmentà la plantació d'oliveres", la qual cosa portà als obrers demanar al bisbe Taberner el 1704 "poder canviar les prestacions d'ordi per oli".

(86).- Vegeu Eva Serra (1988a: 279-307) i Pierre Vilar (1975, III: 492).

(87).- Vegeu les notícies que s'han donat amb anterioritat sobre aquesta farga.

(88).- Vegeu el capítol dedicat a la Revolució Liberal.

(89).- A través del llibre d'Obra de Sant Esteve de Vilobí d'Onyar (1711...), es pot copsar aquesta minça capacitat d'acumulació: es poden veure exemples extrets d'aquesta font documental en el subcapítol "Vilobí d'Onyar: un poble que pledeja contra els delmadors...".

(90).- Es pot consultar la nota preliminar d'Elena Isabel Estrada de Gerlero i la introducció de Bulmaro Reyes a l'edició castellana (Instrucciones de la fábrica y el ajuar eclesiásticos -1985-), pp. IX-XLI. Per la nostra banda, hem trobat paral·lelismes i semblances d'aquestes Instruccions de Carlo Borromeo del 1577 amb la Intrucció Pastoral del bisbe de Girona Josep de Taberner (1725).

(91).- BORROMEIO, Instrucciones de la Fábrica..., p. 6 (hem traduït el text del castellà al català).

(92).- BORROMEIO, Instrucciones de la Fábrica..., p. 14.

(93).- ZAMORA, Francisco de: Diario de los Viajes hechos en Cataluña..., 1787, p. 151.

(94).- ZAMORA, Francisco de : Diario de los Viajes hechos en Cataluña..., 1787, p. 387; A.D.G., Arreglo Parroquial, 1855 (Ar. Arenys de Mar, s.f.).

(95).- Vegeu Joan-Ramon Triadó (1984: 209-264).

(96).- Es tracta de la Carta Ordre de Carles III del 15-XI-1777 en la que s'obliga a presentar els dissenys i projectes a l'Academia de San Fernando abans d'empendre una obra d'importància a les esglésies, així com retaules; es determina, també, que la matèria prima dels altars i retaules no sigui la fusta, sinó de marbre, pedra, o estucats, per prevenir incendis i evitar "el infrutuoso gasto de los dorados" (hem consultat la

publicació que feu d'aquesta carta el bisbe de Vic Antonio Manuel de Hartalejo el 4-V-1778 -vegeu "fonts impreses"-).

(97).- Follet Bonsoms (Biblioteca de Catalunya). Josep Gudiol a les seves Nocions d'Arqueologia Sagrada Catalana (1930: 638), en dona notícia: "el vigatà rector de Santa Coloma de Centelles, Damià Bolló, feu uns plans per fer la nova seu vigatana, respectant tal com estaven aleshores el campanar i els claustres, projectant una gran església d'una nau amb cimbori i cúpula, capelles laterals i tribunes, idees que donà compte en un curiosíssim opuscle que imprimí l'Esteve Lliberós de Barcelona l'any 1622 [sic]".

(98).- Vegeu, FELIU DE LA PEÑA, Narciso: Anales de Cataluña..., 1709, pp.206-229.

(99).- Vegeu Joan-Ramon Triado (1984). La catedral de Girona veurà finalitzada en bona part la seva façana la primera meitat del segle XVIII (1743) i la de Barcelona haurà d'esperar el mecenatge del banquer Manuel Girona i del seu fill, a les darreries del vuit-cents i primeries del nou-cents, per a veure's acabada amb la seva façana neogòtica [vegeu la biografia de Manuel Girona feta per Montserrat Llorens a VICENS (1980: 387-393)].

(100).- Així, per exemple, en el contracte del retaule major de Cassà de La Selva es pactà "que sempre que vullen y aparega a dits comissaris no haver hi diners en dita obra, pugan fer parar aquella y sempre que després de ajustassen més diners, pugan forsar a dits mestres a treballar. I assò, tantas quantas vegadas ses vindrà faltar diners" (SANTAMARIA, 1988, I: 59).

(101).- Dades tretes de la consulta dels textos i les fotografies de la Gran Geografia Comarcal de Catalunya, dels volums III -1981- (El Gironès, La Selva i la Garrotxa), IV -1981- (l'Empordà) i VI -1982- (El Vallès i el Maresme).

(102).- Una anàlisi d'aquesta mena per a la França del segle XIX, es pot veure en l'estudi de Philippe Boutry (1985).

(103).- Els seus diferents apartats fan referència a les "iglesias, sacristias, y ornamentos de ellas", "per los párrocos, doctrina y ensenyansa", "obrers, pabordres de confraria i administradors de capella", "poble" [TAVERNER, Josep de; Instrucció pastoral(1725)].

(104).- TAVERNER, Josep de: Instrucció Pastoral (1725), p. 1.

(105).- TAVERNER, Josep de: Instrucció Pastoral (1725), p. 1.

(106).- A.D.G., P 123, f. 51r.

(107).- Així està documentat pel 1362 (GUILLERÉ, 1989: 98).

(108).- Sobre les missions interiors, vegeu la nota 75 del mateix capítol. Les missions, com a instrument de "restauració eclesiàstica" (religiosa, però també de rendes) en temps de postguerra han estat poc valorades en la historiografia catalana. Es poden veure algunes referències sobre les missions "post-guerra dels Francès" (1814) en els estudis de Joan Bada (1986: 70-71), de Jordi Figuerola (1988: 60-61) i de Josep Fontana (1988: 189); sobre les missions després de la primera i segona carlinada, vegi's les notícies que donen Casimir Martí (1984, II: 273-303) i Joaquim M. Puigvert (1987: 156-157).

(109).- Aquests eren un dels objectius de tota missió "interior". Sobre les missions com a mitjà "pacificador" en el marc d'una comunitat, Carla Russo (1984: 386) ha afirmat: "tra gli scopi delle missioni rientrava, del resto, quello di appianare le conflittualità, allo scopo di favorire anche l'ordine e la pace sociale", aportant varis exemples napolitans sis-centistes.

(110).- A.P.V. Lligall de plets 1732-1834..., [plet contra els delmadors, 1789, s.f.].

(111).- vegeu la descripció detallada que es fa d'aquest procés en el subcapítol "Vilobí d'Onyar: un poble que pledeja...".

(112).- A.D.G., Arreglo Parroquial, 1855 (Arx.Olot), s.f.

(114).- TAVERNER, J: Instrucció Pastoral, p.7.

(115).- TAVERNER, J: Instrucció Pastoral, p.7.

(116).- Dóna notícies de tensions i bregues a l'entorn de la construcció d'una església (1737) les memòries del reverend Josep Esplugues, rector de Montaverner (País Valencià) editades per Emili Casanova (1989: 93-95).

(117).- Vegeu el subcapítol "Vilobí d'Onyar: un poble que pledeja...".

(118).- vegeu dos exemples a FATJÓ (1984: 467) i PUIGVERT (1986: 160-161).

(119).- TAVERNER, J: Instrucció Pastoral, p.38.

(120).- ibid.

(121).- Aquest fou el cas de Caldes de Malavella (1667) on el visitador manà "als obrers que vuy son y per temps seran de la present iglésia que cada any fassan una aplega general de fil per lo servey de dita iglésia. Y lo mateix mana als pabordres u administradors de l'Hospital per a comensar y sustentar la roba que dits hospitals y obra se veu té tanta necessitat. Y així ho fassen perpétuamemnt en virtut de santa obediència y ab assistència d'un dels curats" (A.D.G., P 103, f.113r.). Mandata

que és indicadora de l'existència d'una producció tèxtil familiar.

(122).- A Les Serres (1736), el visitador manà "en atenció que la obra és pobre faran fer una alba de dos que ni ha de molt usades, y dels trossos que quedaran ne faran fer amits y purificadors a direcció del reverend rector qui serà" (A.D.G., P 123, f. 66v.); a Les Encies (1736), el visitador ordenà als obrers fessin una casulla ordinària blanca amb una senefa vermella d'aquesta manera: "la sanefa de domàs vermell que és en una casulla blanca ja rota y endecent, servirà per sanefa de la nova que faran y lo demás corte blanch podrà ésser de xamallot floreiat y lo domàs blanch que és en la referida casulla usada, y que se ha de desfer, podrà servir per apadassar y remendar la capa pluvial de domças que ho necessita y també per fer estolas blanques" (P 123, f. 80r.).

(123).- A Vidreres (1667) el visitador ordenà fer una petxina de batejar "per lo qual poran desfer-se y valer-se de la plata que se restarà dels dos càlcers més vells que mana desfer per a fer-ne un a la moderna dorat ..." (A.D.G., P 103, f. 108r.); a Llers (1667) es manà als obrers fer un "casquet de plata sobredorat dintre a modo de mitja taronja" per a les dues custòdies, però davant la pobresa de la seva obreria es donà llicència per a desfer una custòdia vella i "també valer-se d'altre plata que fasse menos falta" amb la plata de la qual es podrien fer els dos casquets a més d'una altra custòdia "més xica per aportar lo viàlich als malalts fora de la vila" (P 103, f. 129v-130r.). Similars mandats en què es donava llicència per a poder alienar objectes diversos de plata també es troben a Argalaguer [1667, P 103, f. 206r.], Ridaura [1667, P 103, f. 258r.], Canapost [1668, P 103, f. 211v.] i Garriguella [1740, P 123, f. 393v].

(124).- A Cadaqués (1736), el visitador donà llicència als pabordes del Roser, "ab la concurrència del reverend Rector", "pera vendre y alienar alguns anells y altres presentalles propias de dita confraria, a fi de fer una bandera nova y altres coses necessàries per los adornos del altar de N^a S^a del Roser" (A.D.G., P 123, f. 364r.). Calia llicència eclesiàstica per a despendre's de tots aquests béns ja fossin ex-vots o altres objectes del "tresor parroquial" (vegeu les notes anterior 122 i 123), per la seva condició, com la resta de béns eclesiàstics, de béns amortitzats. Així, per exemple, a Santa Pau (1717), el visitador recordà als obrers del Santuari dels Arcs que no podien vendre cap presentalla sense llicència de l'ordinari (P 123, f. 62r-67v). Carla Russo, per la diòcesi de Nàpols (1984a: 254-255) ha comprovat com el 1709 els governadors de S.Croce di Torré del Greco varen recórrer a la Reial Jurisdicció "contro la pretesa dell'arcivescovo di Napoli di controllare l'utilizzazione che essi avevano fatto di alcuni ex-voto d'argento". Així mateix, cal tenir en compte que els ex-vots o ofrenes podien ser de diferents materials: plata, cera, petits quadres pintats i joies [vegeu l'estudi de Fina Parés, Els ex-vots pintats, Barcelona: Els llibres de la Frontera, s.d. i el de Josep Vert (1987)].

(125).- Sobre això diu el bisbe Josep Taverner: "perquant la devoció, que hi ha generalment en totes las parròquias de uns ciris de cera groga, que ab lo temps se podan vendrer, y en traurer dells cosa considerable a favor de las iglesias q produit molt bons efectes, exortam a tos los feligresos de cada parròquia, y particularment als administradors, pabordres y altres que tenen bacins en las iglesias, que continuen esta ptáctica y devoció, que resulta en tant servey de la iglesia" [Instrucció Pastoral (1725), pp. 36-37].

(126).- A Riudellots de La Selva (A.P.R., Llibre d'Obra, en registra un parell d'exemples).

(126bis).- Dec la informació sobre el "camp esteva" de Vilobí a Joaquim Oliveras (1984) i del "sot dels sants" d'Osor i la crema de la talla de Sant Pere l'estiu del 1936 a Isabel Cros (agost del 1990).

(127).- Testimonis que cal afegir al millor testimoni arqueològic existent de la diferenciació social a l'interior de la comunitat rural catalana: l'arquitectura de les cases de pagès. Marc Bloch, ja havia indicat la necessitat de precisar arqueològicament les diferències socials de la societat rural: "hay campesinos y campesinos, y, entre las diversas capas sociales, no sólo la vestimenta, sino también el mobiliario, la propia casa y, en una palabra, el modo de vida, en todas sus manifestaciones exteriores, ayudan a marcar las diferencias; la arqueología puede prestarnos el gran servicio de precisarlas" [1984: 455 (1930)]; sobre les cases rurals Bloch havia dit: "las casas si bien tienen sus variedades geográficas, son tambien, a su manera, instituciones de clase. Por lo demás; acaso el hábitat puede jamás separarse de su sustrato social?" [1984:462 (1934)]. Recollint les observacions de Bloch, Albert Soboul, insistí en "los servicios recíprocos que pueden y deben prestarse historia y etnografía en el estudio de la comunidad rural. El historiador encontrará en la literatura y el arte populares un instrumento de eficaz de análisis social" [1980: nota 7, p.49 (1976)]. Es pot veure un exemple empíric de com les masies a la Catalunya Vella són "institucions de classe", reflecteixen la diferenciació social i no responen totes al model de "mas post-remença" a TALLER D'HISTÒRIA (1988: 20-22).

(128).- A.D.G., P 123, f. 402v. [el banc, segons el visitador "deurà posar-se después del banch del Batlle y regidors"]. Així mateix a Corçà (1740, P 123, f.165r.) el visitador concedí un un banc a Maria Martinell, per cuidar, netejar i planxar la roba de l'església; a La Bisbal (1739, P 123, f.201v.) també es concedí un banc a Helena Feliu, muller de Salvador Feliu, botiguer, a canvi del serveis que havia prestat.

(129).- El millor exemple que hem localitzat d'aquests conflictes és a través del Breve apostólico expedido por la santidad de Clemente XIV en 11 enero 1770... sobre preheminiencias entre los vecinos de la villa de san Hipólito de Voltregà y los labradores

propietarios de la misma parroquia... (hem consultat un exemplar de la Biblioteca Episcopal de Vic); a través d'aquest breu es reconeix el dret adquirit dels propietaris a tenir banc a l'interior del temple però es mana suprimir qualsevol prehehinència d'aquests sobre la resta de veïns a l'hora d'anar a fer les oferenes i a les festes. Ignasi Terradas (1987:340), també ha descrit per després de la primera carlinada (1841), una disputa de bancs a l'església de Vidrà entre els masos Vila/Cavaller i Casadamunt: "prevalentse segurament de tan desgraciadas circumstàncias [l'haver-se ausentat de Vidrà la família del Cavaller a causa de la guerra civil i un robatori], el dit Casademunt de sa pròpia autoritat y trayent-ne al masover del Cavaller que se encontraba sentat, s'emportà aquell banc i ni posà un de nou ab una inscripció que deya Banc de Casa demun".

(130).- A.D.G., P 103, f. 92r. Sobre les sepultures com a "signe de classe" i ostentació social, si bé en un altre context geogràfic (Barcelona), temporal (segle XIX), espacial (cementiri vell del Poble Nou), i social (burgesia vuitcentista), vegeu el suggerent treball d'àngels Solà: "Tres notes entorn les actituds i valors de l'alta burgesia barcelonina a mitjan segle XIX", Quaderns de l'Institut Català d'Antropologia, 3/4 (1981), pp.101-128.

(131).- Una bona comparació dels mètodes de finançament emprats en obres de caràcter extraordinari en una parròquia rural d' un altre context geogràfic es pot obtenir amb la lectura del cas que descriu Alexis de Tocqueville [1983: 259-262 (1856)] ,referent a la parròquia d' Ivriy, a l'île-de-France, a mitjan segle XVIII.

(132).- Es poden veure exemples de prestacions col·lectives veïnals en el treball de Joaquín Costa (1915: 390-418).

(133).- Les prestacions de treball són contemplades a la llei municipal espanyola del 20-VIII-1870 (art. 74): "la prestación personal se concede como auxilio para fomentar las obras públicas municipales de toda especie: los ayuntamientos tienen facultad para imponerla a todos los habitantes mayores de diez y seis años y menores de cincuenta años, exceptuando los acogidos en los establecimientos de caridad, los militares en activo servicio y los imposibilitados para el trabajo. El número de días no excederá de veinte al año ni de diez consecutivos, siendo redimible cada uno por el valor que tengan los jornales de cada localidad" [citat per Joaquín del Moral (1984: 304-305). Continuen contemplant-se les prestacions personals i de transports (que afecta "a las personas residentes en el término municipal que sean dueñas de ganado mayor y menor de tiro y carga, de carros, vehículos mecánicos de transporte y acarreo") als articles 391 i 392 del Reial Decret legislatiu 781/1986 (18 d'abril) [Texto refundido de las disposiciones legales vigentes en materia de régimen local, Madrid: Asistencia Técnica al municipio, 1986, p. 227-229] i a la Ley Reguladora de las Haciendas locales, 39/1988, de 28-XII, arts. 118 i 119.

- (134).- A.P.V., Llibre d'obra 1711..., s.f.
- (135).- Aquest és el cas de Sant Feliu de Pallarols, el 1736 (vegeu referències a l'apèndix nº 8).
- (136).- Les dades sobre la seva participació del delme procedeixen de Josep M. Marquès (1978a,s.p.).
- (137).- A.P.V., Lligall de Plets, 1732-1834 [Plet contra els delmadors,1789, s.f.].
- (138).- A.P.V., Llibre d'Obra, 1711..., s.f.
- (139).- A.P.V., Llibre de comptes del rector, s.f. Donada a conèixer per Josep M. Marquès (1978a, s.p.).
- (140).- Vegeu nota 121 d'aquest mateix capítol.
- (141).- Sobre la reconstrucció dels temples després de la Guerra Civil espanyola (1936-39), Borja de Riquer i Joan B. Culla, han constatat com el poder civil obligava "el conjunt de la població a pagar la reconstrucció dels temples destruïts durant la guerra; a moltes poblacions catalanes els ajuntaments imposaren derrames a tots els veïns per sufragar les despeses" (Història de Catalunya, vol. VII: El franquisme i la transició democràtica,1939-1988. Barcelona: Edicions 62,1989,p. 250). Caldria, afegir, a les "derrames", les prestacions de treball, en jornals o tragines. Vegeu els apèndixs documentals, 13 i 14.
- (142).- Vegeu nota 133 d'aquest mateix capítol.
- (143).- ZAMORA, Francisco de : Diario de los viajes...p. 184.
- (144).- A l'Edicte del Bisbe Josep Taverner sobre l'Ardiaconat de Besalú (1722) hi ha algunes indicacions en aquest sentit (vegeu l'apartat 0.3).
- (145).- Sobre el paper dels rectors i erudits, que com a cronistes, al registrar per escrit aspectes de la tradició oral local o dels esdeveniments presents, esdevenen a l'hora testimoni i font (donant-los-hi nova vida) per a la memòria històrica "oral" (hi posem cometes, doncs, perquè l'escriptura hi té un lloc rellevant en la seva fixació , propagació, i deformació) d'una comunitat rural, vegeu les indicacions que han fet Philippe Joutard (1986) i Paul Thompson (1988). Sobre el paper dels "poetes", com a exemple, citarem un parell de casos: el d'Enric Caudi Girbal [podeu consultar la poesia que feu sobre la construcció de l'església parroquial de Sant Joan de Mollet (1867) a la Ressenya de la festa popular y religiosa que celebrà lo poble de Sant Joan de Mollet..., Girona, 1867,p.] i el de Frederic Rahola: "l'església del meu poble [Cadaques] / la feren els pescadors /treballant els jorns de festa/ en bé de Nostre Senyor" [publicada per Joaquim Guitert i Josep Rahola (1954:

34). Sobre com es recullen aquests fets pels historiadors locals en donarem exemples a la darrera part d'aquest treball.

(146).- Així per exemple, a la España Sagrada (volum XLIV), podem llegir diversos donatius fets pels bisbes gironins postridentins: Arias Gallego, deixà en seu testament (1575) 100 ducats per a l'obra de la Catedral (p.115); Toco va promoure les obres de la catedral, oferint d'ençà el 1579 500 lliures anuals "y otro tanto ofrecieron los particulares a su imitación" (p.120); Arevalo de Zuazo oferí 150 lliures per quatre anys i 100 lliures més el 1598 per a continuar les obres de la catedral i afegir un nou arc a la nau, seguint els canonges amb el seu exemple (p.129); Miquel Pontich (1686-1699), a costes seves s'oferí en pagar les escales de la catedral i el 1698 donà 200 dobles per a fer una nova vidriera que s'havia esmicolat en el bombardeig del 1694 (p.184); el mateix Miquel Pontich (1695), reedificà l'església de Castellfollit arruïnada per les tropes franceses el 1695 i donà robes i vasos sagrats a les esglésies saquejades pels francesos a l'Empordà (p.187); Tomàs Auther morí a Tortosa (1701), deixant en el seu testament 100 lliures per a les obres de la catedral (p.180). Sobre la capella de Sant Narcís a Girona costejada en bona part pel bisbe Lorenzana, als anys 80 del segle XVIII, vegeu les referències que donen Francisco de Zamora (apèndix documental 7). Sobre els donatius episcopals per a fomentar obres vegeu, també, les moltes referències que aporta Francesc Tort (1978), per a l'episcopat de Josep Climent a Barcelona.

(147).- vegeu el capítol corresponent.

(148).- vegi's l'apèndix nº 12.

(150).- Tota la informació utilitzada procedeix, en el seu major gruix, i si no s'indica el contrari, del plet contra els delmadors del 1789 (A.P.V., llogall de plets, 1732-1834, s.f.). Sobre el consell de població del 1758, hem consultat el Llibre de comptes del rector, s.f. del mateix arxiu.

(151).- Josep Batlle i Alrà, formava part de la classe hisendada gironina (a trets generals, com ha demostrat Rosa Congost, pagesia benestant esdevinguda rendista; la classificació d'aquesta pagesia com a "hisendada", ja apareix en la pastoral del Bisbe Lorenzana sobre l'Hospici (1780) -vegeu nota 66bis-). Els Batlle de Parets forma part d'una de les famílies gironines que dotaven més als seus fills: aquest ha estat un dels indicadors (com a "signe de classe") emprats per Rosa Congost per a descobrir la classe hisendada gironina: el 1796, una dot dels Batlle arribava a 5000 lliures i el 1851 (6000 lliures) [vegeu Rosa Congost (1988:344)]. Sobre la seva participació en el delme de Vilobí vegeu la nota 136 d'aquest capítol. La possessió de Josep Batlle del mas Alrà de Vilobí [mas ja documentat en el capbreu de Vilobí del 1338 (MARQUÈS, J.M: "Vilobí d'Onyar a través del capbreu d'en Ramon Malars", Estudis d'Història Agrària, 5 (1985), p.44); el 1609, els seus hereus ostentaven el títol de

ciudadans honrats de Barcelona (SANTAMARIA, 1987)] li deuria provenir del casament d'una pubilla Alrà amb un hereu de Can Batlle de Parets (un exemple més de com per via matrimonial s'anaren engrandint patrimonis agraris). Els Batlle foren anomenats pel bisbe Lorenzana (1780) "protectors dels pobres" de Parets, un altre signe del seu statuts social (vegeu l'apèndix 15).

(152).- A.P.V., Llibre d'Obra, 1711..., s.f. En aquest mateix llibre es registren altres donatius dels rectors: Mateu Llobet cedi els diners provivents dels ofertoris dels seus feligresos del 1778 (4 ll., 3s. i 6 d.) i el 1779 (5 ll., 7 s., 3d.); Francesc Capdevila, a més de fer rentar a despeses seves la roba, feu les següents almoines: 12 ll + una cana de fusta (2 ll., 16s.) + 2 jornals de mestre i de manobra (1 ll., 25 s.) + la compra d'un confessionari nou (8 ll., 12 s.) + la condonació de la fundació d'en Roca (2 ll., 10 s.).

(153).- A.P.V., Llibre de Comptes del rector, s.f.

(154).- El Mas Rodó segons el cadastre del 1716 era treballat sota el règim de masoveria i tenia 34 hectàrees de terra cultiva i 26 de boscosa; el 1718 tenia 4 bous, 2 eugues, 12 porcs i 18 ovelles, 14 anyells i 2 badells i el 1717 ocupava el 18è lloc en el repartiment d'una taxa municipal, proporcional a la riquesa dels habitants. El Mas Gener, treballat també sota règim de masoveria, el 1716 gaudia de 49 ha. de terra cultiva i 4 d ha. de boscosa; el 1718 disposava de 8 bous, 8 eugues, 1 burra, 18 porcs, 31 ovelles i el 1717 ocupava l' 11è lloc en el repartiment d'una taxa municipal. [dades procedents de Josep M. Marquès (1989)]. Can Rodó (amb el seu mas agregat de Can Comaliva) pagava a l'obreria, segons el llevador del 1711 3 mesures de blat i Can Gener, 1 mesura (vegeu l'apèndix documental 5).

(155).- no disposem de cap prova documental que ho demostrï; tanmateix es pot deduir per la inexistència a l'A.P.V., de cap nota que esmenti treballs o despeses efectuades en el campanar i en els retaules -excepte els que es diran més endavant-, en dates posteriors al 1808. S'ha de remarcar, també, que el campanar no es finalitzà segons el projecte de l'arquitecte Soriano : la cúpula que ell projectà, fou substituïda per un segon pis, donant al campanar una més gran esbeltesa, seguint el model de campanar de Fra Josep de la Concepció [en podeu veure les característiques d'aquest model a Joan-Ramon Triadó (1984)] .

(156).- A.P.V., Llibre d'Obra, 1711..., s.f.

(157).- A.P.V., Llibre de la confraria del Roser 1614..., s.f. En aquest llibre es registra que el 1851 el Comte de Solterra pagava a la confraria del Roser una pensió de 5 lliures, obligació que li provenia del testament de Donya Helena de Cruïlles (1624). Del paper dels senyors del Castell de Vilobí en la fundació de la confraria del Roser el 1614, vegeu el capítol de les confraries.

(158).- Un resum de les tensions beneficiat de La Sarreda [benefici fundat pel rector de Vilobí Joan Fresolf el 1290, el qual el dotà amb la compra que havia fet de diferents parts del delme a diversos partíceps seglars -el cavaller Simó de Trilla, Arnal de Busquets i Pere de Palol- i una casa, amb vinya i colomar, segons ha estudiat Marquès (1978a, s.p.)] amb els rectors/obreria/universitat es pot llegir a l'A.P.V., a la consueta del segle XVIII on el rector Francesc Capdevila deixà anotat (1783) "ad perpetuam in memoriam" "de las cosas han intentat los beneficiats de Nostra Senyora de la Sarreda contra los rectors. Dits beneficiats han sempre tinguts parts o partida dels parroquians de llur part, però ara per misericòrdia de Déu [recordem que faltaven 6 anys per iniciar-se el plet contra els delmandors, entre ells el beneficiat de La Sarreda] entés quan han viscut errats". En aquesta crònica s'expliquen conflictes d'ençà el 1602, en què el beneficiat d'aleshores, el Dr. Antoni balentí, intentà, sense èxit, gravar la rectoria amb l'obligació de pagar-li "pa. vi. casullas y escolà" per les 4 misses setmanals que havia de celebrar; el mateix intentaren els beneficiats Josep Carrera el 1670, i Salvi Coll el 1728, mai sense una resolució favorable; el beneficiat Joan Mateu el 1758 intentà "usar dels ornaments de la obra per dir missa", però el bisbe Palmero, en visita pastoral, declarà que no hi tenia dret, disposant que si volia emprar els ornaments de l'obreria a canvi havia de donar una quartera de forment; el reverend Llorens Coll (un dels codelmadors contra els quals es dirigí el plet interposat el 1789) es negà varies vegades a dir "missa baixa en los dia de festa per conveniència del poble", per la qual cosa el 2-XI-1781, "lo ajuntament y cosa de 20 personas de las principals" anaren a la rectoria a demanar al rector que no convidés al beneficiat de La Sarreda per cap funció d'adventici davant les seves negatives, ja que "no mereixia gràcia qui no volia fer gràcia". El rector s'avení a les pretensions de l'Ajuntament i alguns vilatans i tot seguit el "desconvidà" "per lo endemà dia de la commemoració dels difunts"; el beneficiat, airat, anà a la rectoria dient al rector que els seus parroquians "no tenian altre motiu per no voler que ell assistís a las funcions adventícias que la quimera del plet de la dècima" [es tractava del plet dels delmadors contra la universitat interposat a la Reial Audiència en reivindicació dels fruits menuts]. El rector Capdevila anotà, també, que en aquests conflictes el Dr. en medicina, Ramon Congost, intentà, per "exaltar lo Dr. Coll" "sembrar y seduhir a alguns dels principals de la parròquia", formulant "certa proposició, que basaba per fer-me perdrar lo bon nom en ordre a mos parroquians"; els parroquians, al final, però, "ja no ne feyan cabal". Altres pretensions del beneficiat Coll, foren la de demanar la clau de l'església; participar en la tercera part del Bací de les Ànimes, a la qual pretensió el rector li recordà que era "expressament prohibit en las sinodals"; i "per medi de sos aliats volia posar un plat en la iglesia per a captar per sufragi de las ànimes que lo beneficiat celebraria". Davant aquestes pretensió "mos parroquians [ens diu el rector cronista] no hi volgueren consentir y ab això m'etalviaran no haver de recorrer al

Superior". També pretenia part de les absoltes i en una ocasió , a través dels seus aliats, aconseguiren que els regidors intentessin que el rector no convidés a un religiós de Sant "Domingo" que el solia ajudar en els funerals, la quaresma i altres festes ; davant allò el rector afirmà que ell renunciaria al seu dret de convidar amb la condició "fos ab conveni de tota la parròquia" i que s'advertís que "qui convida, paga"; quedant dirimida la qüestió. El rector Capdevila també recull alguns conflictes entre beneficiats i rectors de la memòria oral: "he oit dir a alguns de mos parroquians vells y dignas de fe que lo reverend Joan Mateu, beneficiat, s'havia fet tan absolut que al reverend Dr. Pere Pau Pujadas rector que fou, com era molt vell, lo obligça per repetidas vegadas a plorar, vehent lo imperi que tenia en cosas de la iglesia no obstant de no tenir veu, acytiva ni passiva lo Beneficiat en res de la Iglesia, però com l'home era molt bell, no tenia altre alivio que plorar"; el successor d'aquest vell rector, Domingo Gañete [sota el rectorat del qual es prengué la decisió de fer nova església el 1758] , però, "tornà lo sanch y fetia a dit reverend Joan Matheu". Conclou el cronista del 1783 : "suplico a tots mos successors que vagian ab gran cuydado ab los benficiats, que no les permetian cap gràcia, perque del contrari s'exposarian a donar molt que sentir a els reverends rectors, com han fet a mi, però he posat, gràcies a Déu, palla a la esquella, quedaran muts los beneficiats, si los rectors tenen enteniment, sobretot quan faran la consueta, posian a la cabassera los apuntaments que jo noto ara. Jo no he pogut fer la consueta, com jo desitjava per ma provisió repentina". I acaba el rector Capdevila la seva crònica parlant de les seves bones relacions amb els parroquians: "mos parroquians (gràcies a Déu) han arribat a posar-me amor y ara, que he d'anar a Gerona, no han volgut que me gastàs un diner per a per a trasvalcar los mobles y las provisiones tenia de llenya, vi y altres coses, si que ab gran gust ells ho han volgut en fer tot".

(159).- A Pellizà de la Ribera es queixen que han de reparar el campanar i els manquen recursos, demanant que es rebaixi la contribució reial (p.174); a Touloges ,afirmen "que le gros dime soit tenu à entretenir la cure ou maison presbyterale dud(it) Toulouges des réparations" (p.266); la vila de La Perxa és plany que el senyor del lloc i delmador, és obligat a reparar l'església de dita vila, però ja fa 10 ó 12 anys que l'església ha caigut i no vol fer-hi cap reparació (p.292). A Sant Llorens de Cerdans, es demana que el delme de la parròquia s' atribueixi a aquells que n' assumeixin les obligacions i les càrregues i que "la religion catholique apostolique romaine soit conservée dans toute sa pureté" (p. 218); a Trullàs (pp.270-271) s'afirma que "la reunion des dimes aux cures a été la voeu de l'eglise assemblée en concile et ce n'est, dans le fond, qu'un retour au droit primitif", i es demana que amb el delme es doni "une honnête substance à ceux qui leur administraient les sacrements" , que es redueixi a un 20è ja que el delme produeix molt més que allò estrictament necessari per assegurar la còngrua als preveres amb cura d'ànimes i que no es deixi administrar als rectors ("il ne sera pas prudent de le laisser administrer par les curés ,

attendu que ces administrations pourraient les détourner du culte divin et de leur devoir et même porter atteinte à cette considération et à ce respect que tout curé doit inspirer à ses ouailles") i que sigui el consell de la vila o els estats provincials que l'arrendí a encant públic i que del preu es pagui la còngrua als rectors i vicaris: 2000 ll., a les capitals de província; 1500 ll, a les viles secundàries; i als "villages" 1000 o 2000 ll, i la meitat d'aquestes quotes als vicaris. ; a Banyuls es queixen que hi ha rectors negligents que no reparen les rectories (p.42-43); a Cases de Pena manifesten que "il est doin bien déplorable pour la communauté que en payant la dime, nous nes poisons pas être desservis comme la loy ordonne", queixant-se que no disposen d'un rector estable i resident, que es moren persones sense confessar i rebre els sagraments, es moren alguns infants pel camí per no disposar de fonts baptismals al seu poble... (p.71). Aquests exemples procedeixen dels cahiers de Doléances de la Province de Roussillon (1789), editats per Etienne Frénay (vegeu "fonts impreses"). També es poden veure altres exemples de peticions que la construcció i reparació d'esglésies anessin a càrrec dels delmadors a TRENAND, L.: "Supervivencias feudales y régimen señorial en las provincias septentrionales de Francia durante el siglo XVIII", La abolición del feudalismo en el mundo occidental, Madrid: Siglo XXI, 1979, pp. 68-69.

(160).- Per a la reconstrucció del procés, ens basem en la consulta directa de la documentació dels A.D.P.O., C 1838 (nºs. 12-13, 18-21, 26, 58-59, 64-65 i 68). Vegeu la reproducció que fem d'alguns d'aquests documents als apèndixs documentals, 9, 10 i 11. Part d'aquesta documentació, del nostre coneixement, també ha estat emprada per Georges Vergès, a la seva monografia Rivesaltes en Roussillon, Perpignan: Comet, 1976.

(161).- Fill d'Onofre Pi, pagès de Ribesaltes, que el 1633 de Felip IV rebé el títol de ciutadà honrat de Perpinyà; Antoni Pi va rebre les lletres d'ennobliment el 2 de maig del 1657; assistí com a tal a l'assemblea del bras militar de Catalunya i els Comtats que es celebrà a Perpinyà l' 1 de maig del 1659. Va morir el 1682. [dades procedents del Dictionnaire de biographies roussinllonnaises de Jean Capeille (1978: 479)]. El destacat paper d'Antoni Pi en el finançament de la nova església de Ribesaltes i les "prerrogatives" que, a canvi li foren otorgades (que descriurem tot seguit) caldrà contemplar-les com a conseqüència de la seva necessitat de "representar públicament" el poder i ascens social assolit.

